

L. Wittgensteino estetikos samprata

Rasa Žiemytė

Vilniaus universitetas

Filosofijos fakultetas

Didlaukio g. 47

LT-2057 Vilnius, faks. (370–2) 76 18 90

„Moksliniai klausimai gali būti man įdomūs, tačiau jie niekada neužvaldo manęs. Tai padaro tik konceptualiniai ir estetiniai klausimai. Iš esmės aš esu indiferentiškas mokslinių problemų sprendimui; tačiau aš toks nesu kitos rūšies klausimams“ (1, 79).

Priimta manyti, kad Wittgensteino idėjų kontekste estetikos problemos yra marginali tema. Tai patvirtina ir kalbos filosofo darbų kritika, dažniausiai gvildenanti jo ankstyvojo periodo atomarinės logikos sampratą, teiginių prasmingumo sąlygas, kalbos kaip pasaulio atvaizdo teoriją. Didžiausias dėmesys kritinėje literatūroje, analizuojančioje vėlyvąją Wittgensteino filosofiją, vėlgi skiriamas kalbinių žaidimų, šeimyninių panašumų, gyvenimo formos sąvokoms (2). Kitaip tariant, į dėmesio centrą nuolat patenka Wittgensteino kalbos koncepcija ir su ja glaudžiai susijusios teiginio, žodžio prasmės problemos (3).

Tokia situacija nėra atsitiktinė. Išvadytos Wittgensteino idėjos padarė didžiausią įtaką jo amžininkams ir bendraminčiams, ir būtent šių idėjų apsuptyje Wittgensteino vardas nuskambėjo filosofijos istorijoje.

Tačiau savo tekstuose, ir ypač atvirai laiškuose draugams, Wittgensteinas ne vieną kartą teigė, kad būtent tai, kas lieka anapus kalbos ir kas dėl kalbinės struktūros neatiitikimo negali būti adekvačiai išreikšta ver-

baliniu būdu, jam visuomet yra labai svarbu, ir tai svarbu kiekvieno žmogaus gyvenime (4).

Šiame straipsnyje ir mėginsiu parodyti, kad vyraujanti pozityvistinė Wittgensteino interpretacija, akcentuojanti jo filosofijoje tai, kas išreiškiama kalba, pernelyg užgožė kitą Wittgensteino filosofijos pusę, kurios nuolatinę, nebūtinai eksplikatyvaus pavidalo, esamybę Vienos filosofas laikė lygiai tokia pat svarbia, kaip ir kalbos loginę analizę ar vėliau – kalbinių žaidimų aprašymą.

Wittgensteinas neapsiriboja vien kalba išreikšiamais dalykais. Jo keliamas uždavinys išspręsti filosofines problemas išsiaiškinus kalbos logiką ir jos teisingą vartojimą yra kelias, atvedantis prie esančių už kalbos dalykų pagavos. Nes per kalbos aiškinimąsi, jos ribų paieškas prieinama prie to, kas nepatenka į kalbą.

Ši kebliai žodžiais išreiškiama tema vienodai svarbi tiek ankstyvojoje, tiek vėlyvojoje Wittgensteino filosofijoje, ir būtent ji yra jo kalbos sampratos raidos jungiamoji grandis. Be to, kaip tik iš jos kildintinas pri-

taikomasis Wittgensteino kalbos filosofijos aspektas, išryškėjantis kalbant apie etikos ar estetikos klausimus.

Šiuo metu išsamiausiai ir rišliausiai išskleista Wittgensteino estetikos samprata yra jo paskaitų konspektas „Paskaitos ir pokalbiai apie estetiką, psichologiją ir religinį tikėjimą“ („*Lectures and conversations on Aesthetics, Psychology and Religious Belief*“). Šio teksto Wittgensteinas pats nerašė. Tai iš jo studentų konspektų surinktas teminis darbas apie estetines problemas, Z. Froido psichoanalitinę teoriją ir religiją. Vargu ar pats Wittgensteinas savo mintis apie estetiką būtų išdėstęs tokia forma. Tačiau iš jo „Filosofiniuose tyrinėjimuose“ ir iš jo užrašuose rastų pastabų redaktorių sudarytame tekste „Kultūra ir vertybė/Pabiros pastabos“ („*Culture and value/Vermischte Bemerkungen*“) apie estetikos klausimus Wittgensteinas samprotauja labai panašiai.

Wittgensteino požiūris į estetiką būtų pernelyg keistas šalia kitų grožio teorijų, jei neatsižvelgtume į jo kalbos sampratos raidą, kurios pradžia žymi XX a. pirmos pusės lingvistinį posūkį filosofijoje, kai į filosofinių problemų centrą buvo iškelti kalbinių išraiškų prasmės klausimai.

Filosofiniu domėjimusi kalba Wittgensteinas nebuvo vienišas. Nuo metafizikos kalbos problemų link kryo ir ankstyvasis Heideggeris, bandęs žodžių kilmėje ieškoti jų pirmąją reikšmę ir kalbos struktūroje išsivysčiusios būties užmiršimo priežastį. Kembridže kasdieninės kalbos išraiškas tyrinėjo G. E. Moore. J. L. Austinas, analizuodamas kalbos ir konteksto ryšį, išskyrė performatyvius kalbos aktus. Wittgensteino „Traktato“ įtakoje skleidėsi Vienos ratelio idėjos. Žodžiu, tai buvo vienas iš tų retų nutikimų filosofijos istorijoje, kai nutilo ginčai dėl pa-

grindinės filosofijos problemos ir didžioji filosofų dauguma sutarė, kad pirmas filosofijos rūpestis yra kalba.

Wittgensteinas tapo lingvistinio posūkio filosofijoje aistringai skelbėju, kuris suprato filosofiją ne kaip naujos doktrinos kūrimą, bet kaip veiklą, kurios tikslas valyti jau esamus filosofinius teiginius nuo metafizikos beprasmybių.

Estetikos sampratai Wittgensteino kalbos koncepcija reikšminga tuo, kad tiek ankstyvuju, tiek vėlyvuju periodu jai yra pajungiamos visos, tarp jų ir estetiškos, problemos.

Ankstyvajam Wittgensteinui etika, estetika, kaip ir mistika, yra tai, ko prasminga kalba išreikšti neįmanoma. Todėl apie tai reikia tylėti. Kodėl tylėjimo imperatyvą Wittgensteinas taiko etikai ir estetikai? „Traktate“ jis teigia: „6.421 Aišku, kad etika negali būti išreikšta. Etika yra transcendentali. (Etika ir estetika yra viena.)“ (5)

Pradėkime nuo to, apie ką galima kalbėti. Wittgensteinui tai yra pasaulis, nuo kurio teigimo jis ir pradeda „Traktatą“: „1. Pasaulis yra visa, kas nutinka (*was der Fall ist*)“. Tai, kas nutinka, yra teiginiu išsakomos loginės dalykų padėties galimybė ir realizacija, kitaip tariant, faktas. Tačiau faktas – tai ne vien išsipildžiusio įvykio aprašymas. Kalbos faktas Wittgensteinui nėra istorinio fakto analogas. Faktiniame teiginyje aprašoma dalykų padėtis gali būti dar neįvykusi, tačiau teiginio loginė forma yra jos išsipildymo galimybė. O šios logika rodo, kad joje slypi kažkas realaus. Galimybėje esanti realumo priemaiša yra teiginio prasmingumo požymis, kurį turinčių teiginių visuma ir yra pasaulis. Kitaip tariant, Wittgensteinui pasaulis yra prasmingų teiginių, kurie gali atitikti ir atitinka realybę, visuma.

Kalba nupiešia pasaulio dalykų padėčių vaizdą, tuo pasakydama, koks pasaulis yra.

Tačiau tokie teiginiai atvaizduoja tik atskirus pasaulio segmentus. Pasaulis kaip visuma teiginiais negali būti išreikštas, kadangi visumos pojūtis nėra nei kalbos, nei jos gramatikos dalis. Prasminga kalba aprašo tai, kas nutinka pasaulyje. Tuo tarpu pasaulio kaip visumos išgyvenimas nėra pasaulyje nutinkantis dalykas. Tai patiriančio „subjekto“ kokybinis santykis su pasauliu, Wittgensteino įvardijamas kaip mistika: „6.44. Ne tai mistiška, *kaip* yra pasaulis, o tai, kad jis *yra*“ (5). Lakoniškas *kad yra* nieko nepraneša apie pasaulį, tačiau jame užkoduota patirtis nurodo į subjektą, kuris patiria kalboje neat-sispindintį išgyvenimą, „kad pasaulis yra“.

Taigi pasaulio sąvoką Wittgensteinas susieja su kalba, kurios referencijos skleidžia-si *subjekto* išorėje ir kurią riboja pasaulį „pa-tiriančio subjekto“ neišreiškiami išgyveni-mai. Būtent jiems ir taikomas etinis tylėjimo imperatyvas, kadangi išgyvenimo, kuris neturi referento pasaulyje, prasminga kalba išreikšti neįmanoma.

Ką galima būtų pasakyti apie tokios patirties kokybę? Ar tai etinis, ar estetiškas santykis su pasauliu? Šiuo atveju tokia skirtis neįmanoma. Juk būdamas pasaulyje, negali patirti jo kaip visumos. Patirtis, *kad yra* – tai tam tikra prasme „išėjimas“ už pasaulio ir savęs, nes „5.63 Aš esu mano pasaulis. (Mikrokosmas)“ (5). Ir išėjimas už pasaulio reiškia išėjimą už savęs. O čia etika ir este-tika yra viena (7). Kadangi tai yra dvi ribi-nės pasaulio patyrimo formos. Šia prasme etika ir estetika yra transcendentalios.

Etika ir estetika atsiduria už kalbos, nes kalba „Traktato“ Wittgensteinui neatrūšamai susijusi su pasauliu. Tuo tarpu etinis ir es-tetinis subjekto santykis išveda už pasaulio ribų. Paradoksalu yra tai, kad tokioje pa-saulio patirtyje paties *subjekto* nebėra. Sub-jektą sukuria tik kalbos loginė struktūra, rei-kaaujanti patirtį priskirti patiriančiajam, ar-

ba subjektui. Lygiai taip, kaip iš regėjimo lauko buvimo darome išvadą, kad yra ma-tanti akis, nes kitaip negalima galvoti. Ta-čiau patirtis nebūtinai yra subjekto, nors mes įpratę taip manyti. Wittgensteinas teigia, kad nereikia galvoti, kaip turėtų būti, o reikia žiūrėti, kaip yra. Tai, kas yra patiriama, nėra subjektas, todėl su Wittgensteinu galima tarti, kad „5.631 Mąstančio, atvaizduojan-čio (*vorstellende, presenting*) subjekto nėra... ir „5.632 Subjektas nepriklauso pasauliui, bet jis yra pasaulio riba“ (5). Subjektas at-randamas tik kaip „nuosėda“ kalboje.

Dar viena priežastis, kodėl apie pasaulio, kaip apribotos visumos, išgyvenimą reikia tylėti, yra jo sudėtingumas, kurį kalba neišven-giamai supaprastina. Tai, ko vertė yra nedis-kutuotina, kalboje virsta banalybe ir todėl su-kelia skeptišką reakciją, abejojimą išsakytos patirties vertingumu. Todėl tylėjimas skepti-cizmo gelminių išgyvenimų atžvilgiu yra su-stabdymo būdas, kurį paties Wittgensteino žo-džiais galima būtų suformuluoti kaip etinį im-peratyvą „Nežaisk su kito gelme!“ (1, 23).

Prasmingai kalbėti galima tik apie pasa-ulį. Tai rodo, kad kalbos loginė forma atitinka pasaulio logiką. Dėl šio atitikimo mes gali-me pažinti pasaulį, tačiau tik tiek ir taip, kiek leidžia kalbos loginė struktūra. „3.032 At-vaizduoti kalboje ką nors ‚prieštaraujantį lo-gikai‘ taip pat neįmanoma, kaip geometrijo-je jos koordinatėmis pavaizduoti figūrą, prieš-taraujantią erdvės dėsniams; arba nurodyti neegzistuojančio taško koordinatės“ (5).

Wittgensteinas teigia pasaulio logikos verbalinę prigimtį. Tai reiškia, kad kalbos logika apriboja mūsų pasaulio vaizdavimąsi ir apskritai mąstymą. Ji pasmerkia visas min-tis, nes jas tegalime išreikšti kalba. Jei tai, ko negalime pasakyti, negalime net ir mąs-tyti, tai žodis, teiginys ir yra mintis. Sąvokas *mintis*, *subjektas* vartojame dėl to, kad esa-me įpratę išskirti dekartišką vidujybę, mąs-

tančią substanciją. Tačiau tokie žodžiai į nieką pasaulyje nenurodo, nebent į kūną. Tai, ką vadiname minties lingvistine išraiška ar teiginiu, nėra kažkas kokybiškai skirtinga nuo minties. Todėl toks skyrimas yra beprasmiškas ir todėl mintis ir yra žodis.

Pasaulį mes galime mąstyti tik kaip atitinkantį kalbos loginę struktūrą. Priešingas atvejis paprasčiausiai yra neįmanomas. Wittgensteinas „...priskyrė pasauliui loginę struktūrą, izomorfišką kalbos struktūrai (kai ji visiškai išanalizuota)” (8). Pasaulio ir kalbos struktūros atitikimą rodo tai, kad kalbos teiginiai, aprašantys pasaulio dalykų padėtį, praneša mums žinias apie jį. Taigi kalba atvaizduoja pasaulį, jo objektus ir jų ryšius, ir teiginio loginė forma atspindi loginę pasaulio formą. „Kalba „Traktate“ – pasaulio vaizdas: mes pažįstame pasaulį tik todėl, kad kalba savo esminiais bruožais, logine struktūra, logine forma atspindi, atvaizduoja pasaulio struktūrą” (5, 13).

Visa tai, ką mes kalba teigiame esant, yra (su kai kuriomis išlygom) pasaulis. Kalbos ir pasaulio santykis nėra kongruentiškas, kadangi galime teigti esant ir tuos dalykus, kurie pasaulyje nepasitaiko, arba galime kalbėti apie egzistuojančius dalykus neegzistuojančiuose santykiuose. „Klaidinga propozicija yra ta, kuri atvaizduoja egzistuojančių subjektų neegzistuojančius santykius.” (9). O teiginiai, kurie kalba apie neegzistuojančius dalykus, yra beprasmiški. Tiek beprasmiški, tiek klaidingų teiginių atskyrimas nuo teisingųjų yra svarbus uždavinys, kurį Wittgensteinas sau kelia „Traktate“, nes kalba, išvalyta nuo tokių teiginių, sudarytu adekvatų, tikslų pasaulio vaizdą. Kalba mes reiškia mūsų mintis apie pasaulį, o „3.01 Visuma teisingų minčių yra pasaulio vaizdas“ (5).

Kodėl prasmingos kalbos referencijos skleidžiasi tik pasaulyje? Ir kodėl etika, es-

tetika nėra pasaulio dalykai, patenkantys į neišreiškiamumo ar kalbinės beprasmybės sritį? Tai juk kalbos susiaurinimas ir suprimityvinimas, panašiai kaip kalbos žaidime „paduok plytą, o dabar – cemento”. Ne nuo kalbos, o nuo jos vartotojo priklauso, kokios taisyklės galioja lingvistinėje išraiškoje ir ar jų griežtai laikomasi, ar ne.

Vėlyvasis Wittgensteinas išsiveržia iš kalbos-logikos-pasaulio ryšio trikampio ir atsižvelgia į kalbos vartojimo įvairovę. Dėl to ir etinis tylėjimo imperatyvas išnyksta iš Wittgensteino mąstymo. Estetinės problemos patenka į jo vėlyvąją filosofiją turėdamos jau ne mistikos, o kalbinių žaidimų statusą.

Jei ankstyvajam Wittgensteinui estetika buvo vienas iš mistinės patirties būdų, tai vėlyvasis visų pirma estetiką atriboja nuo mokslo. Jo pastabose yra tokie žodžiai: „*Idomus dalykas yra žmonių idėja, kad estetika yra kažkoks mokslas. Aš būčiau linkęs kalbėti apie tai, ką estetika galėtų reikšti*“ (10, 11).

Wittgensteino manymu, tam, kad estetika būtų mokslas, ji turėtų išmokyti, kaip patirti grožį, ir nustatyti, kas menuose yra verta meno vardo, ką turi daryti menininkai ir kaip jų sukurtus meno kūrinius turi suprasti kritikai bei meno mylėtojai. Tai reiškia, kad ji turėtų pateikti estetinės patirties techniką, kurios išmokusieji galėtų patirti grožį ar kitą estetinį išgyvenimą kada panorėję, ir iš to būtų išvestas kriterijus, įgalinantis atskirti tikrą meną nuo kičo, vertingą meną nuo beverčio. Wittgensteinui tai tolygu pamokymui, kokią kavą ir kaip reikia gerti, kad ji būtų tikrai skani jums.

Kitaip tariant, Wittgensteinui estetikos mokslas – tai tradicinė saviapgaulė, nes estetinio išgyvenimo patyrimo nei išmokyti, nei išmokti neįmanoma. Taip pat netikslu manyti, kad tokios patirtys nutinka tik meno kūrinio akivaizdoje. Ir, žinoma, neįmanoma įsivaizduoti, kad kažkas už jus gali nusprę-

ti, kokie įvairių menų kūriniai yra grožio atvertys, o kokie – ne.

Ką tuomet Wittgensteinui reiškia estetika, kuri nėra mokslas?

Prie atsakymo į šį klausimą galime priartėti iš pradžių aptardami „Filosofinių tyrinėjimų“ kalbos sampratą.

Po šešių metų mokytojavimo Austrijos provincijos mokykloje Wittgensteino dėmesys nukrypsta į kasdienės kalbos vartojimą. Į tai, kaip kalba išmokstama, ir apskritai į kultūrinimo procesą. Šis interesas nuspalvina jo filosofijos vėlyvąjį periodą.

„Filosofiniuose tyrinėjimuose“ Wittgensteinas filosofiją supranta kaip ir anksčiau, t. y. ne kaip doktrinos formavimą, o kaip veiklą. Jei „Traktate“ tokios veiklos tikslas buvo filosofinės kalbos valymas nuo metafizinių beprasmybių, tai dabar – įvairių kalbėjimo būdų aprašymas ir tyrimas. Vėlyvajam Wittgensteinui kalba jau nėra vieninga ir užbaigta duotis, kurios idealas – tobula formalizuota verbalinė sistema. Dabar kalbą Wittgensteinas palygina su tokiu sudėtingu dariniu kaip miestas.

„...Mūsų kalbą galima įsivaizduoti kaip senovės miestą: labirintas mažų gatvelių ir skveriukų, senų ir naujų namų, taip pat namų su priestatais iš įvairių periodų; ir tai apsupta daugybe naujų priemiesčių su tiesiom taisyklingom gatvėm ir vienodais namais“ (11, 18).

Miesto metafora kalbos neapibrėžia, tačiau ji nurodo į kalbos sudėtingumą. Kalba vėlyvajam Wittgensteinui nėra vientisa struktūra. Kalboje, kaip ir mieste, galime išskirti daug postruktūrių, kurias Wittgensteinas vadina kalbos žaidimais.

„Galime taip pat įsivaizduoti, kad visas žodžių vartojimo (2) procesas yra toks žaidimas, kurį žaisdami vaikai išmoksta savo

gimtąją kalbą. Tokius žaidimus vadinsime „kalbos žaidimais“ (*Sprachspiele, language-games*) (...) Visumą – kalbą ir veiksmus, į kuriuos ji yra įpinta, – taip pat vadinsiu „kalbos žaidimu“ (5, 121).

Taigi kalbos žaidimas yra žodžio vartojimo būdas, apimantis ir nelingvistinį kontekstą, kuriame jis vyksta. Todėl kalba Wittgensteinui yra daugybės kalbinių praktikų visuma.

Terminas *kalbos žaidimas* irgi yra metafora, kaip ir *kalba-miestas*, kurią Wittgensteinas vartoja nurodydamas į skirtingus diskursus. Įvairūs kalbėjimo būdai susipina vienas su kitu taip, kad aiškių ribų tarp tų kalbos žaidimų neįmanoma išvesti. Tačiau galime atrasti panašumus, kurių pagrindu kalbos žaidimus galime priskirti vienai *šeimai*. Tokius panašumus Wittgensteinas vadina *šeimyniniais panašumais*. Pavyzdžiui, kalbos žaidimai, kuriuose daromi estetiniai sprendimai, turi bendrą bruožą: „Aš atkreipiu jūsų dėmesį į skirtumus ir sakau: ‘Pažvelkite, kokie skirtingi šie skirtumai!’ ‘Pažiūrėkite, ką šie skirtingi atvejai turi bendro!’ ‘Žiūrėkite, ką bendro turi estetiniai sprendimai.’ Lieka nepaprastai sudėtinga atvejų šeima, kurios akcentas – susižavėjimo išraiška, šypseną ar gestą etc.“ (10, 10).

Egzistuoja daug kalbos vartojimo būdų, tačiau ne visi iš jų mums yra prieinami. Neprieinamumas nereiškia, kad mes jų negalime išmokti, tačiau kai kuriais atvejais būtent taip, kadangi kalbos žaidimas nėra vien teiginių rinkinys. Kiekvienas kalbos vartojimas įsipina į tam tikrą veiklą, ir ne kalbėjimas apie tą veiklą, o įgudimas tam tikru būdu elgtis nevisuomet gali būti išmokstamas. Pavyzdžiui, ne visi galėtų išmokti ateities numatymo žaidimo, nors egzistuoja kultūros, kuriose orakulai juo naudojami. Tai yra jų gyvenimo formos dalis.

Apie gyvenimo formą Wittgensteinas kalba užuominomis. (...) „Ir įsivaizduoti kalbą

reiškia įsivaizduoti gyvenimo formą.“ (12). „Terminas *kalbos žaidimas* čia turi pabrėžti tai, kad *kalbėjimas* yra tam tikros veiklos, arba gyvenimo formos dalis...“ (13).

Kaip suprasti Wittgensteino „gyvenimo formą“?

Egzistuoja nemaža šios sąvokos interpretacijų, kurias išdėsto, pavyzdžiui, Newtonas Garveris (14). Pagrindinis čia keliamas klausimas, ar Wittgensteinas kalba apie vieną gyvenimo formą, ar apie daug. Keturis iš penkių kartų „Filosofiniuose tyrinėjimuose“ jis kalba apie gyvenimo formą vienaskaita, o vieną kartą – daugiskaita. Gyvenimo formų daugiskaita atsiranda Wittgensteino tekste, kai jis kalba apie jas kaip duotį: „Tai, ką turime priimti kaip duota, – galima būtų sakyti – gyvenimo formos“ (11, 226).

Šiame ginče, ką gi reiškia *gyvenimo forma*, galima išskirti keletą požiūrių. Vienas iš jų, kad kiekvienas žmogus turi savo gyvenimo formą. Tokią poziciją išsako Malcolm. Jo manymu, vienas asmuo turi vieną gyvenimo formą. Skirtingas žmonių gyvenimo formas galima paaiškinti temperamentu, optimizmu, pesimizmu. Wittgensteinas kalba apie laimingo ir nelaimingo žmogaus pasaulių skirtingumą, ir šia užuomina remiamasi tokių gyvenimo formų interpretacijai pagrįsti.

Kitas požiūris, taip pat teigiantis, kad gyvenimo formų yra daug, jas tapatina su kalbiniais žaidimais. Wittgensteino mintis „...Ir įsivaizduoti kalbą reiškia įsivaizduoti tam tikrą gyvenimo formą“ suprantama, kad kiekvienas kalbos vartojimo būdas yra tam tikros gyvenimo formos rūšis. O kadangi kalbos žaidimų yra daug, tai ir gyvenimo formų yra begalė.

Trečioji gyvenimo formos interpretacija sieja gyvenimo formą su kultūriniais fenomenais. Kaip religija yra viena iš gyvenimo formų, taip šalia jos kultūroje yra daug kitų

fenomenų, pavyzdžiui, mokslas, menas, kuriuos irgi galima pavadinti gyvenimo formomis.

Kultūrinė gyvenimo formos interpretacija yra ir gyvenimo formos siejimas su viena kultūra, pavyzdžiui, prancūzų gyvenimo forma, lietuvių gyvenimo forma ir t. t.

Hunterio pozicija, kuriai pritaria ir toliau ją plėtoja Garveris, yra kalbos vartojimo priskyrimas biologiniams-organiniams fenomenams. Čia kiekvienai biologinei rūšiai priskiriama viena gyvenimo forma. Pavyzdžiui, šuniškos gyvenimo formos, kuri būdinga visiems šunims, aspektai būtų loti, supykus šiepti dantis ar kąsti, gerinantis šeiminkui laižyti jo rankas, rodant savo pasitenkinimą vizginti uodegą ir t. t.

Garveris teigia, jog „...nėra garantijos plačiai paplitusiam požiūriui, kad Wittgensteinas turi mintyti ar numano žmoniškų *Lebensformen* daugį ta prasme, kokia ji yra vartojama „*Filosofiniuose tyrinėjimuose*“. Ir toliau priduria, kad pirmiausia gyvenimo formos atrastinos natūralioje istorijoje ir yra tokios kaip, pavyzdžiui, „*bovine, piscine, canine, reptilian, human, feline, leonine etc.*“ (14, 240).

Jis remiasi Wittgensteino „Apie tikrumą“ (*On certainty/Über Gewißheit*) atrandama mintimi: „Dabar aš norėčiau šį tikrumą matyti ne kaip kažką skubotą ar paviršutinišką, bet kaip gyvenimo formą. (Tai yra labai blogai išreikšta ir greičiausiai taip pat blogai išmąstyta.)“ Ir toliau: „Tai reiškia, kad aš noriu tai suvokti kaip esantį anapus pateisinamo ar nepateisinamo, taigi kaip kažką gyvūnišką (*Animalisches*).“ (15) Tą tikrumą – gyvenimo formą reikėtų suprasti kaip priešstatą žmogaus gyvenimo racionalumui. Ir tai nėra žmoniško gyvenimo kita forma, bet vienos gyvenimo formos pagrindas, kurio dėka galima veikla. Taigi iracionalus tikrumas yra žmonių vienos bendros gyvenimo formos dalis.

Nežinia, ar Wittgensteinas turėjo minty vieną gyvenimo formą, ar daug, tačiau ontologijos požiūriu neprasminga būtų kalbėti apie žmogiškų gyvenimo formų daugį. Be to, kiekvienoje kultūroje bendri žmonių gyvenimo aspektai yra tie patys. Tai kalbėjimas veikiant, mimika, gestai, tikslinantys lingvistinių išraiškų prasmę ir t. t. Gyvenimo forma, kaip ir estetiški išgyvenimai, Wittgensteino manymu, yra pagaunami, tačiau jų apibrėžti neįmanoma.

„Filosofinių tyrinėjimų“ Wittgensteinas kelia žodžio prasmės klausimą. Ir jei „Traktate“ teiginio prasmė jam buvo teiginį sudarančių atominų teiginių teisingumo loginė funkcija ar paprasto teiginio atitikimas pasaulio dalykų padėčiai, tai dabar žodžio prasmę Wittgensteinui apibrėžia žodžio vartojimas. Kitaip tariant, norint išsiaiškinti, ką žodis reiškia, reikia žinoti jo vartojimo būdą. Reikia žiūrėti, kaip tas žodis išmokstamas.

Teisingai dėl tokios žodžio prasmės apibrėžties klausimą kelia G. E. M. Anscombe, sakydama: „Bet jeigu žodžio prasmė yra jo vartojimas, kaip mes galime ją pagauti blyksnyje? Juk vartojimas yra kažkas ištęsta laike“ (16). Teisingas klausimas, tačiau keistas. Norėčiau jį šiek tiek reformuluoti. Kaip mes žinome žodžio prasmę prieš pradėdami jį vartoti? Mes išmokstame žodžio vartojimo ne abstrakčioje erdvėje, o gyvendami ir veikdami. Taigi žodžio prasmės nereikia „gaudyti blyksnyje“. Mes ją žinome mokėdami ir žinodami, kaip tą žodį vartoti.

Kaipgi mes vartojame estetines sąvokas?

Čia dera pradėti nuo stebėjimo, kaip išmokstamas estetiškas žodynas. Kaip vaikai vartoja žodžius „gražus“, „puikus“ ir kokią prasmę į juos įdeda? Wittgensteino pastebėjimu, tokie žodžiai dažnai vartojami kaip justukai ar ištiktukai „ach!“ „och!“, kurie su sakiniu nėra susiję gramatiškai. Įterpti į sakinį, tokie žodžiai nurodo į tam tikrą kal-

bančiojo emocinę būseną, kurios turinį atskleidžia kontekstas. Jei tai yra, pavyzdžiui, komforto jausmą žymintis sušukimas ar žodis, tuomet kalbėtojo veido išraiška patenkinta ir gestai būdingi maloniai besijaučiantiems žmonėms.

Taigi estetikinių išgyvenimų aprašymuose pasitaikantys žodžiai „gražus“, „nuostabus“ tėra intarpai, vartojami kalbant apie dailės kūrinių, muzikinį fragmentą, architektūrą. Daugiausia, ką jie nurodo, yra tai, kad prieš jų pasakymą juos tariantysis patyrė estetikinį išgyvenimą. Vietoj tų žodžių vienodai gerai į estetikinį išgyvenimą nurodyti gali ir mimika ar gestas.

„Tam, kad išsiaiškintum estetikinius žodžius, reikia aprašyti gyvenimo būdus. Mes galvojame, kad turime kalbėti apie estetikinius sprendimus kaip *tai yra gražu*, bet pasirodo, kad jei mes kalbame apie estetikinius sprendimus, mes neatrandame tokių žodžių apskritai, tik žodžius vartojamus panašiai kaip gestas, lydintis sudėtingą veiklą“ (10, 11). „Sudėtinga veikla“ Wittgensteinui reiškia estetikinį išgyvenimą, kuris visuomet lieka estetikinio kalbos žaidimo neverbaliniame kontekste. Estetikinių išgyvenimų atveju būtent mimika, kinestetiniai pojūčiai yra adekvatesnė tokio išgyvenimo išraiška.

Kai kalbama apie meno kūrinių, svarbiau yra pats estetikinis išgyvenimas, o ne jo žodinė išraiška. Taigi svarbiau vėlgį yra tai, kas nutylima, o ne tai, ką aprašo kalba. „Ir dėl to, kad objektas, be kita ko, yra pateikiamas subjektyvioje perspektyvoje, svarbų vaidmenį vaidina taip pat ir nedeskriptyvūs žodžių reikšmių elementai“ (17). Nedeskriptyvi žodžio reikšmė Wittgensteino estetikoje ir yra tai, kas nepatenka į kalbą. Būtent estetikoje Wittgensteino akcentas nuo kalbos perkeliamas į neverbalinį jos kontekstą. „Mes susitelkiame ne prie žodžių *geras* ar *gražus*, kurie dažniausiai nieko ne-

charakterizuoja, dažniausiai tėra tik subjektas ir predikatas (*tai yra gražu*), bet prie tų atvejų, kai jie yra sakomi – prie ypatingai komplikuo­tų situacijų, kuriose atsiranda estetinė išraiška, kur net pati išraiška yra beveik nereikšminga“ (10, 2).

Reikšmingi estetikos elementai, Wittgensteino teigimu, yra estetiškos reakcijos, pasireiškiančios kaip pasitenkinimas ar nepasitenkinimas, komforto ar diskomforto jausmas. Dažniausiai mes žinome nepasitenkinimo priežastį, pavyzdžiui, jei muzikinis kūrinys atliekamas per lėtai ar pernelyg greitai tempu, tačiau tokios priežasties pašalinimas nepaaiškina estetinio išgyvenimo.

Estetinių patirčių egzistavimą galima būtų paaiškinti froidistiškai, kaip seksualinės energijos pertekliaus sublimuotą pasireiškimą, tačiau vargu ar tai tinkamas paaiškinimas. Wittgensteino teigimu, Froidas mėgo gražius dalykus paaiškinti nešvankybėmis; kam nors tai gali patikti, tačiau tai nieko nepaaiškina. Atmetus psichologinį estetiškos patirties paaiškinimo būdą, nelieka jokio paaiškinimo galimybės. Todėl Wittgensteinas teigia, kad estetiški išgyvenimai negali būti paaiškinti priežasties-pasekmės ryšio atradimu. „Galėtume sakyti: estetiški paaiškinimai nėra kauzaliniai paaiškinimai“ (10, 18).

Estetinio išgyvenimo struktūra nėra mechanizmo analogas. O tik tokiu atveju galima būtų atrasti priežastinę įvykių seką, kuri turėtų paaiškinti estetinio išgyvenimo atsiradimą. Estetinis išgyvenimas yra nenuspėjamas. Viskas lieka savo vietoje, bet tai įvyksta, tarsi kažką primena, su kažkuo asocijuojasi, bet su kuo? Wittgensteinas *explicit* teigia, kad pasaulį gali pamatyti kitokį, nors viskas lieka savo vietoje. Tai ir yra estetiškos patirties aprašymas.

Wittgensteino požiūriu, menų favoritė yra muzika (18). „Kaži kam atrodo, kad muzika yra primitivus menas, turintis keletą to-

nų ir ritmų. Tačiau tai tėra jos paviršius, tuo tarpu kūnas, įgalinantis šių manifestacijų reikšmę, yra begalinio sudėtingumo. Į tai mes randame nuorodas kitų menų išorėje, o muzika apie tai nutyli. Tam tikra prasme ji yra rafinuočiausia iš visų menų“ (1, 9).

Ar mes galime paaiškinti, kaip suprantame muziką? Mes įvardijame muzikinius fragmentus nuotaikomis ar klausant kūrinio mums iškilusiomis asociacijomis, kurių tiesioginė prasmė neturi jokio ryšio su muzika. Pavyzdžiui, kaip gali būti *liūdna muzika* (19), ji juk nėra jaučianti esybė, tačiau mes jai priskiriame gyvų būtybių jausmus. Aišku, kad žodis *liūdna* vartojamas ne tiesiogine, o perkeltine prasme, kaip metafora. V. Prozerskij teigia, kad metaforos parinkimas ir yra svarbiausia tokioje estetikos sampratoje. „Objekto X priskyrimo tam tikros meno šeimos nariams mechanizmas yra metaforos suradimas. Jau pats Wittgensteino mokymas apie „šeimyninį panašumą“ buvo grindžiamas metafora kaip pažinimo įrankiu, nors pats Wittgensteinas apie tai tiesiogiai ir nekalbėjo“ (20).

Taigi, stengdamasis apibrėžti estetiką, Wittgensteinas atranda, kad to padaryti neįmanoma, nes suprasti estetiką kaip esteti­nių išgyvenimų lauką būtų netikslu; juk nėra tokios atskiros srities, kuri kažkaip specialiai veiktų estetinę patirtį. Tokie išgyvenimai vienodai gali pasitaikyti tiek klausant muzikos, tiek bendraujant. Estetika nėra mokslas apie grožį, nes ji negali išmokyti jį pamatyti, išgirsti ar pajusti. Samprotavimai apie meną ir jo prigimtį, apie grožio idėją bei jos apraiškas irgi nėra estetikos.

Kalboje telieka nežymios užuominos apie tokias patirtis, ir dažniausiai tai nėra žodžiai *gražus* ar *puikus*. Tai gali būti *tin­kamai suderinta kompozicija* ar *gerai parinktos spalvos*.

Wittgensteino kalboje apie estetiką labai intensyviai išnaudojama kūno kalbos retorika. Į estetinius išgyvenimus, jo manymu, geriausiai nurodo kinestetiniai pokyčiai, mimika, gestai, šokis ir t. t. Ką tai galėtų reikšti? Greičiausiai Wittgensteinas taip ir nerado kalbėjimo apie estetiką būdo, kuris jį patenkintų. Visi estetiniai kalbos žaidimai pasirodė besą estetinių sprendimų iliuzija, nes tie sprendimai nedaromi kalboje. Jie iškrenta iš lingvistinio lygmens, tačiau kurgi jie aptinkami, jei vidujybę sukuria kalba? Kažkokioje gelmėje, kuri nesileidžia prakalbinama.

Kitur Wittgensteinas, siekdamas praskaidrinti posakio prasmę, nurodo į išorinį kontekstą ir per jį bando atskleisti, koks gi

kalbos žaidimas čia naudojamas ir kaip. Kalbėdamas apie estetinius kalbos žaidimus, jis nurodo į vidinę situaciją, kurioje negalioja kauzalinis paaiškinimas. Kitaip tariant, jo manymu, estetinę patirtį paaiškinti kaip pamatyto gero paveiklo ar muzikinio kūrinio padarinį yra netikslu. Priežasties – pasekmės atradimas vis tiek nepaaiškina estetinės patirties įvykio.

Estetinės patirties išgyvenimas nutinka, ir jokie jos stimulo atradinėjimai to nepaaiškina. Tai nesumenkina estetinių išgyvenimų reikšmės, priešingai: „Galbūt tai, kas yra neišreiškiamą (kas man yra mistiška ir ko negaliu išsakyti) yra pagrindas, kurio aki-vaizdoje viskas, ką galiu išreikšti, turi prasmę” (1, 16).

Nuorodos

1. L. Wittgenstein. *Culture and Value / Vermischte Bemerkungen*; transl. By P. Winch. Basil Blackwell, UK, 1984.

2. Hallet Garth. *Wittgensteins definition of meaning as use*; New York: Nordham University Press, 1967.

David Pole. *The Later Philosophy of Wittgenstein. A short introduction with an epilogue on John Wisdom*. University of London: The Athlone Press, 1958.

Garver Newton. *This complicated from of life. Essays on Wittgenstein*. Open Court, USA, 1994.

3. Dereko Jarmano filmas „Wittgenstein”, vaizduojantis filosofą dažniausiai tuščiam fone ir tik trumpą akimirką, kai Wittgensteinas samprotauja, jį apšviesdamas, neblogai perteikia tas interpretacijas, kurioms svarbus tėra lingvistinis, loginis (šiame filme susietas su šviesa) Wittgensteino teorijos aspektas. Visa kita, išskyrus Wittgensteino homoseksualios meilės scenas, čia apgaubta tylos ir nuspalvinta juoda spalva, simbolizuojančia, kad to pamatyti ar atrasti pasaulyje neįmanoma. Tačiau filmas palieka keistą įspūdį, kad to, apie ką tylima, yra daugiau nei teiginiais išsakomų dalykų.

4. Žr. Glen T. Martin. *From Nietzsche to Wittgenstein. The Problem of Truth and Nihilism in the*

Modern World. Peter Lang, New York, W Germany, 1989. P. 175.

5. L. Vitgenšteinas. *Rinktiniai raštai*. Vert. ir įvadas R. Pavilionio. Vilnius: Mintis, 1995.

6. L. Wittgenstein. *Tractatus Logico-Philosophicus*. Werkausgabe. Band 1. Suhrkamp, 1990.

7. Kultūrų kontekste kalbant apie etikos ir estetikos sutapatinimą Wittgensteino filosofijoje, galima jį suprasti kaip žydišką fenomeną. Viename iš savo laiškų Wittgensteinas yra užsiminęs, kad jo mintys vienu šimtu procentu hebraiškos. Wittgensteino šeima yra žydiškos kilmės, ir nors jos genealogijoje žydiškos šaknys atrandamos tik prieš keletą kartų, tačiau tas, kuris teigia apie savo minčių žydiškumą, daro tai sąmoningai. Hebrajų kultūroje estetika pajungiama etinėms normoms, kaip ir judėjų religijos (kuri yra daug labiau integruota į žydų kultūrą nei krikščionybė) antiikoninis principas teigia etinių normų viršenybę estetinių dalykų atžvilgiu.

8. Baker G. P. & Hacker P. M. S. *Scepticism, rules and language*. Basil Blackwell, 1984. P. 125.

9. Hallet Garth. *Wittgensteins definition of meaning as use*. New York: Nordham University Press, 1967. P. 26.

10. L. Wittgenstein. *Lectures and conversations on Aesthetics, Psychology and Religious Belief*; ed. Cyril Barrett. University of California Press, 1967.

11. L. Wittgenstein. *Philosophische Untersuchungen/Philosophical investigations*; transl. by G. E. M. Anscombe. The Macmillan Company, 1958.

12. Ibid. Prg. 19.

13. Ibid. Prg. 23.

14. Garver Newton. *This complicated from of life. Essays on Wittgenstein*. Open Court, 1994.

15. L. Wittgenstein. *Über Gewißheit*. Werkausgabe. Band 8. Suhrkamp, 1990. Prg. 358.

16. Anscombe G. E. M. *Wittgenstein: Whose Philosopher? // Wittgenstein centenary essays*; ed.

by Griffiths A. P. Cambridge University Press, 1991. P. 3.

17. Franz von Kutschera. *Aesthetik*. Berlin: Walter de Gruyter, 1989. P. 49.

18. Wittgensteinų namuose dažnai lankėsi ir muzikavo tokie kompozitoriai kaip Johannes Brahmsas, Gustavas Mahleris. Pats Wittgensteinas nuo mažens mokėsi harmonijos. Jis subtiliai jautė muziką, jam net buvo pranašauta dirigento karjera.

19. Bouwsma O. K. *The expression theory of art // Aesthetics and language*; ed. W. Elton. New York: Philosophical library, 1954.

20. Прозерский В. В. Критика современной английской буржуазной эстетики. Ленинград, 1973. С. 15.

Wittgenstein's view of aesthetics

Summary

Considering that dominant interpretation of Wittgenstein's philosophy ignores what stands outside of linguistical expressions and what Wittgenstein himself names as extremely important, the special attention to 'about what it is necessary to be silent' is paid in the article. Early and the later Wittgenstein's views to aesthetic in the context of his language conceptions are analyzed here. In "Tractatus" aesthetics is one form of mysterious

experience of the world as the limited whole. It reveals experiencing subject, which is the limit of the world and language. The description of 'aesthetic' language games in later philosophy of Wittgenstein shows that aesthetic experiences do not enter into the language. Aesthetic vocabulary is used only as marks when these experiences happen. The unexplainability of aesthetic experiences means, that they are not causal in its origin.